

6. *Mazyar, O.V.* (2017) *Psykhofiziologichnyi mekhanizm formuvannia nevrotichnoho rozladu [Psychophysiological mechanism of formation of a neurotic disorder]*. *Vrachebnoe delo – Medical matter*, 7, 110-116 [in Ukraine].
7. *Molyako, V.A.* (2007) *Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomenyi) [Creative constructology (prolegomeny)]*. Kiev: «Osvita Ukrainyi» [in Russian].
8. *Porshnev, B.F.* (1974) *O nachale chelovecheskoy istorii (problemy paleontopsihologii) [About the beginning of human history (problems of paleontopsychology)]*. Moscow: «Myisl» [in Russian].
9. *Snezhnevsky, A.V.* (Eds.). (1985) *Spravochnik po psihiatrii [Directory of Psychiatry]*. Moscow: «Meditsina» [in Russian].
10. *Ushakov, G.K.* (2012) *Detskaya psihiatriya [Child psychiatry]*. Moscow: *Kniga po trebovaniyu* [in Russian].

Mazyar O. V. Creativity in psychotherapeutic dimension. Creativity is a natural antipode of neurotic disorder. The theoretical basis of the research is the position on the binary principle of the mental organization of a person (identification of non-identical emotional and cognitive elements). The binary unity of psychic elements is a specific human form of mental functioning which meets the conditions of the absurd. Violations of certain absurd units become the cause of neurotic personality development. Restoration of mental balance can occur on the principles of disabsurdization, trivial absurdization and creative absurdization of the psychological contradiction of the individual. Disabsurdization is a process of splitting binary mental structure into autonomous psychic units. Trivial absurdization is the establishment of a more lasting form of absurdity, which is a result of subjective mental activity and imitation of forms of absurdity established in society. Creative absurdization is the establishment of short-lived binary mental forms, which are the result of the multiplication of the subjective forms of the absurd. Therefore, creativity is an identical need for a non-stereotype repetition of the absurd. Creativity is a process of phased change in the cycles of absurdization and disabsurdization of mental units that receive a unique configuration and high performance. Creativity is the process of reintegration of the absurd, which so weakly performs protective psychological functions, that the subject is forced to repeat it constantly in the new original edition.

Key words: creativity, absurdity, neurosis, psychosis, psychotherapy, strategy, intuition, rationality.

Отримано 20.05.2018

УДК: 159.9:378

*Подшивайлов Федір Михайлович
Подшивайлова Лідія Іванівна*

**ДИНАМІКА ЗМІН ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ
МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ
(за результатами лонгітюдного дослідження)**

Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І. Динаміка змін основних показників мотиваційної сфери студентів-психологів (за результатами лонгітюдного дослідження). У статті подано аналіз результатів лонгітюдного дослідження мотиваційної сфери студентів-психологів за основними емпіричними показниками: емоційна спрямованість; адаптивність, особистісна тривожність, організованість, перфекціонізм; учбова мотивація (шкали «отримання знань», «оволодіння професією», «отримання диплому»), внутрішня і зовнішня мотивація; локалізація контролю, мотивація досягнення (прагнення успіху,

страх невдач), ціннісні орієнтації. Динаміка змін зазначених показників має наступні особливості. Відчутні зміни в емоційній спрямованості відбулись у рангах п'яти типів емоцій з десяти, зокрема, з першого по четвертий курс ранги праксичних та естетичних емоцій знижуються, а ранги гедоністичних, пугнічних і глоричних – підвищуються. Виявлено суттєве зростання до четвертого курсу рівня особистісної тривожності й рівня мотивації уникнення невдач, а також зниження до третього курсу рівня загального перфекціонізму, зниження з першого до другого курсу внутрішньої мотивації; з першого до третього курсу знижується зовнішня позитивна мотивація. Стабільно низьким залишається рівень організованості, рівень адаптивності знижується у значній кількості студентів, без суттєвих змін залишається інтернальний локус контролю й учбова мотивація. З першого до четвертого курсу зростають ранги термінальних цінностей «цікава робота» та «пізнання», а ранги цінностей «здоров'я», «суспільне визнання», «розвиток», «свобода» – знижуються; ранги інструментальних цінностей «вихованість», «високі запити» зростають, а ранги цінностей «життєрадісність» та «ефективність» – знижуються.

Ключові слова: мотиваційна сфера особистості, емоційна спрямованість, адаптивність, особистісна тривожність, організованість, перфекціонізм, учбова мотивація, внутрішня і зовнішня мотивація, локалізація контролю, мотивація досягнення, ціннісні орієнтації, лонгітюдне дослідження.

Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. И. Динамика изменений основных показателей мотивационной сферы студентов-психологов (по результатам лонгитюдного исследования). В статье представлен анализ результатов лонгитюдного исследования мотивационной сферы студентов-психологов по основным эмпирическим показателям: эмоциональная направленность; адаптивность, личностная тревожность, организованность, перфекционизм; учебная мотивация (шкалы «получение знаний», «овладение профессией», «получение диплома»), внутренняя и внешняя мотивация; локализация контроля, мотивация достижения (стремление к успеху, избегание неудач), ценностные ориентации. Динамика изменений данных показателей имеет следующие особенности. Существенные изменения в эмоциональной направленности произошли в рангах пяти типов эмоций из десяти, в частности, с первого по четвертый курс ранги праксических и эстетических эмоций понизились, а ранги гедонистических, пугнических и глорических – повысились. Вывявлено существенное возрастание к четвертому курсу уровня личностной тревожности и уровня мотивации избегания неудач, а также снижение к третьему курсу уровня общего перфекционизма, снижение с первого по второй курс внутренней мотивации; от первого к третьему курсу снижается внешняя позитивная мотивация. Стабильно низким остаётся уровень организованности, уровень адаптивности снижается у значительной части студентов, без существенных изменений остается интернальный локус контроля и учебная мотивация. С первого по четвертый курс повышаются ранги терминальных ценностей «интересная работа» и «познание», а ранги ценностей «здоровье», «общественное признание», «развитие», «свобода» – понижаются; ранги инструментальных ценностей «воспитанность», «высокие запросы» повышаются, ранги же ценностей «жизнерадостность» и «эффективность» – понижаются.

Ключевые слова: мотивационная сфера личности, эмоциональная направленность, адаптивность, личностная тревожность, организованность, перфекционизм, учебная мотивация, внутренняя и внешняя мотивация, локализация контроля, мотивация достижения, ценностные ориентации, лонгитюдное исследование.

Постановка проблеми та вихідні передумови. В умовах стрімкого зростання запиту на психологічну допомогу як окремим людям, так і великим соціальним групам у різних життєвих і виробничих обставинах, гостро постає проблема якісної професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі психології. Останнім часом набувають все більшої популярності різноманітні

технології розвитку особистості, які часто запроваджуються в освітній процес без належного теоретичного обґрунтування та тривалої експериментальної перевірки. Особливо це стосується мотиваційної сфери особистості, яка є її ядром. Розв'язанню завдань пошуку найбільш ефективних шляхів підготовки психологів в умовах закладу вищої освіти сприятиме теоретико-емпіричне вивчення особливостей динаміки мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога.

Проведений на основі аксіоматичного підходу [7] ґрунтовний аналіз низки психологічних праць з психології мотивації дозволив певною мірою впорядкувати понятійну базу досліджуваного феномену [6] та теоретично обґрунтувати модель мотиваційної сфери особистості [5].

Вихідним стосовно мотиваційної сфери особистості визначено поняття *потреба*, яка є об'єктивною властивістю організму як відкритої системи, що відображає нестачу в чомусь зовнішньому і спонукає організм до взаємодії з навколишнім середовищем. Поняття *потяг*, *бажання*, *мотив*, *мотивація*, *намір*, *когнітивний контроль* стали базовими для розкриття сутності мотиваційної сфери особистості. Однак вони не вичерпують всього різноманіття мотиваційних феноменів, до яких можна віднести, зокрема, *орієнтувальний рефлекс*, *орієнтувальну діяльність*, *нахили*, *спрямованість*, *установку*, *атитюд*, *апперцепцію*, *динамічний стереотип*, *інтерес*, *цінності*, *сенси*, *ціннісні орієнтації*, *світогляд*, *картину світу* тощо, а також поняття, які позначають такі особистісні властивості, як *локус контролю*, *адаптивність*, *організованість*, *тривожність*, *перфекціонізм* та інші, що детермінують мотиваційний процес, являючи собою базис потенційної мотивації.

Систематизація та структурування вищезазначених феноменів дали можливість виділити чотири складові мотиваційної сфери особистості (*орієнтаційну*, *мобілізаційну*, *актуалізаційну*, *реалізаційну*), встановити функціональні зв'язки між ними і таким чином побудувати модель мотиваційної сфери особистості [5].

Результатом теоретичного аналізу досліджуваної проблеми стало визначення поняття мотиваційної сфери особистості як центру простору особистості, де перетинаються всі особистісні властивості, що визначають характер мотиваційних процесів, і який задає спрямованість, забезпечує стійкість, стабільність та цілісність особистості.

Описані теоретичні положення стали підґрунтям для емпіричного вивчення особливостей мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів з наступним аналізом динаміки її основних показників (в окремих публікаціях представлено детальний опис динаміки емоційної спрямованості [2], ціннісних орієнтацій [4] та мотивації уникнення невдач [3]).

Метою цієї статті є аналіз виявленої за результатами лонгitudного дослідження динаміки змін основних показників мотиваційної сфери у студентів-психологів упродовж чотирьох років навчання.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що всеохоплююче вивчення різноманітних проявів мотиваційної сфери особистості неможливе у межах одного дослідження, для характеристики кожної складової було виділено окремі показники, які, на наш погляд, відображають змістові характеристики мотиваційної сфери особистості і є достатньо інформативними стосовно психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості.

Діагностичний інструментарій емпіричного дослідження містив 11 методик [9].

Орієнтаційна складова мотиваційної сфери вивчалась за допомогою методики визначення структури емоційної спрямованості (за В. А. Семиченко).

Для дослідження мобілізаційної складової мотиваційної сфери було виділено і виміряно наступні показники, через які вона проявляється: адаптивність (методика «Самооцінка адаптивності» у модифікації С. І. Болтівця), особистісна тривожність (методика Ч. Д. Спілберга в адаптації Ю. Л. Ханіна «Визначення рівня особистісної тривожності»), організованість (тест «Ваша організованість» за Є. І. Комаровим), перфекціонізм (методика «Багатовимірна шкала перфекціонізму» за П. Хьюїттом та Г. Флеттом, адаптація І. І. Грачової).

Дослідження актуалізаційної складової мотиваційної сфери здійснювалось за показниками мотивів отримання знань, оволодіння професією, отримання диплому (методика «Мотивація навчання у ВНЗ» за Т. І. Ільїною) і показником зовнішньої та внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. А. Реана «Визначення мотивації професійної діяльності»).

Реалізаційна складова мотиваційної сфери досліджувалась за показниками: мотивація досягнення (методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху і методика вивчення мотивації уникнення невдач за Т. Елерсом), локус контролю (тест СЛК – суб'єктивної локалізації контролю (модифікація шкали Дж. Роттера С. Р. Панталеєвим, В. В. Століним), ціннісні орієнтації (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча).

Для аналізу динаміки показників мотиваційної сфери особистості було виділено вибірку студентів-психологів із 40 осіб, які взяли участь у чотирьох емпіричних зрізах з першого по четвертий курс, що дає підставу говорити про лонгітюдний характер дослідження (тривалістю чотири роки).

Динаміка змін у мотиваційній сфері особистості студентів-психологів оцінювалась за допомогою використання L-критерію Пейджа разом із визначенням середніх значень досліджуваних характеристик на кожному лонгітюдному зрізі та відсоткових співвідношень кількості студентів, у яких не відбувалось змін у рівнях досліджуваних характеристик упродовж чотирьох років чи відбулися відчутні зміни (більше, ніж на $\pm 10\%$ можливих балів) у той чи інший бік. Це дозволяє отримати дані як про загальну тенденцію по вибірці, так і про конкретну кількість досліджуваних, у яких відбувалися зміни [1; 10].

Зазначимо, $L_{\text{крит}}$ для 40 досліджуваних і 4-х замірів дорівнює: при $p = 0,001$ (***) $L_{\text{крит}} = 1057$; при $p = 0,01$ (**) $L_{\text{крит}} = 1043$; при $p = 0,05$ (*) $L_{\text{крит}} = 1031$; можливий розмах величини $L_{\text{емп}}$ – від 1000 до 1200.

$L_{\text{крит}}$ для 40 досліджуваних і 3-х замірів дорівнює: при $p = 0,001$ (***) $L_{\text{крит}} = 508$; при $p = 0,01$ (**) $L_{\text{крит}} = 501$; при $p = 0,05$ (*) $L_{\text{крит}} = 495$; можливий розмах величини $L_{\text{емп}}$ – від 480 до 560 [10].

Шляхом обчислення L-критерію Пейджа для рангів кожного емоційного переживання окремо, було виявлено зміни, що відбувались в орієнтаційній складовій мотиваційної сфери особистості студента-психолога упродовж чотирьох років.

Результати розрахунків L-критерію Пейджа для кожного з типів емоційної спрямованості наведено у таблиці 1.

Динаміка змін емоційної спрямованості майбутніх психологів

Емоційні переживання	L	Динаміка від курсу до курсу
Романтичні	1019	–
Акзизитивні	1018	–
Праксичні	1035,5*	I > III > IV > II
Глоричні	1038,5*	III > IV > I > II
Гедоністичні	1033,5*	IV > II > III > I
Альтруїстичні	1019	–
Гностичні	1027	–
Пугнічні	1033,5*	IV > II > III > I
Комунікативні	1025	–
Естетичні	1041*	II > I > III > IV

* – $p \leq 0,05$

Як видно з таблиці, значущі зміни відбулись у 5 з 10 емоційних переживань: зміни відбулись у рангах праксичних, глоричних, гедоністичних, пугнічних, естетичних емоцій. Ранги інших емоційних переживань (романтичних, акзизитивних, альтруїстичних, гностичних, комунікативних) у майбутніх психологів або залишались константними, або змінювались стохастично, без помітного зв'язку зі змінною «час / курс навчання в університеті».

Графічно динаміка емоційних переживань зображена на рис. 1 (на осі x відкладено курс: I – I-й курс, II – II-й курс тощо). Представлені графіки наочно демонструють, що у структурі емоційної спрямованості студентів ранг праксичних емоцій (задоволення від праці) з першого по другий курс дуже знижується, на третьому курсі він стає дещо вищим, а на четвертому – знову знижується; тобто для студентів переживання праксичних емоцій є більш бажаним на першому і третьому курсах, а на четвертому і, особливо, другому – студенти менше віддають їм перевагу. Ранг глоричних емоцій з першого по другий курс дещо знижується, до третього курсу дуже збільшується і дещо знижується на четвертому, тобто, в середньому, в процесі навчання у студентів збільшується потреба завоювати визнання, славу. З першого по четвертий курс видно збільшення рангу гедоністичних емоцій (задоволення від комфорту) та рангу пугнічних емоцій (задоволення від боротьби). Проте при цьому, як було зазначено вище, в структурі емоційної спрямованості навіть на четвертому курсі пугнічні емоції все одно мали найнижчий ранг, а гедоністичні – високий. Загалом, з першого по четвертий курс ранг праксичних та естетичних емоцій знижується, а ранг гедоністичних, пугнічних та глоричних підвищується.

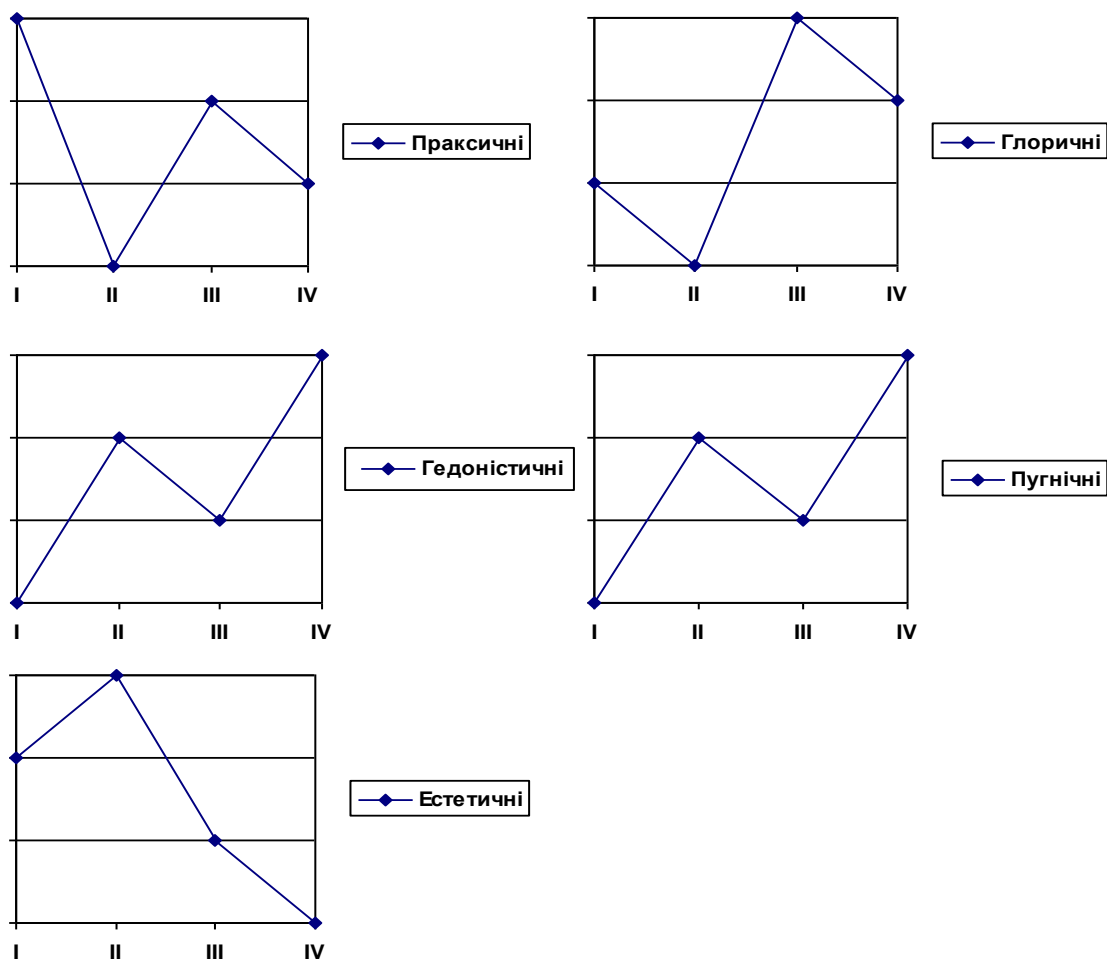

Рис. 1. Динаміка змін емоційної спрямованості студентів-психологів

При цьому здійснений кореляційний аналіз виявив наявність достатньо сильної кореляції між рангами комунікативних і романтичних емоцій ($r = -0,29$); між рангами комунікативних та глоричних емоцій ($r = -0,27$); між рангами естетичних і праксичних емоцій ($r = -0,27$); між рангами гедоністичних та гностичних емоцій ($r = -0,30$) [9].

Таким чином, було виявлено певну стабільність структури емоційної спрямованості студентів упродовж навчання (відчутні зміни відбулись у рангах 5 типів емоцій з 10, причому жодна тенденція змін не перевищувала рівень статистичної значущості $p = 0,05$; що свідчить про помірність змін).

Шляхом обчислення L-критерію Пейджа для величин виміряних характеристик мобілізаційної (адаптивність, особистісна тривожність, організованість, загальний перфекціонізм, орієнтований на себе перфекціонізм, орієнтований на інших перфекціонізм, соціально приписаний перфекціонізм) та актуалізаційної (загальний рівень учбової мотивації, мотивація отримання знань, мотивація оволодіння професією, мотивація отримання диплому, внутрішня, зовнішня позитивна та зовнішня негативна мотивації навчально-професійної діяльності) складових мотиваційної сфери особистості студентів-психологів було виявлено зміни, що відбувались упродовж чотирьох років, а стосовно перфекціонізму та учбової мотивації – упродовж трьох років (з другого по четвертий курси).

Результати розрахунків L-критерію Пейджа для кожної характеристики мобілізаційної складової наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка змін показників мобілізаційної складової мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів

Характеристика	L	Динаміка від курсу до курсу
Адаптивність	1025,5	–
Особистісна тривожність	1039*	IV > III = II > I
Організованість	1016	–
Загальний перфекціонізм	500*	II > IV > III
Перфекціонізм, орієнтований на себе	489	–
Перфекціонізм, орієнтований на інших	505*	II > IV > III
Соціально приписаний перфекціонізм	509,5***	II > IV > III

* – $p \leq 0,05$; *** – $p \leq 0,001$

Як видно з таблиці, значущі зміни відбулись у двох з чотирьох досліджуваних характеристик мобілізаційної складової мотиваційної сфери особистості студентів-психологів: зміни відбулись у рівні особистісної тривожності, рівні загального перфекціонізму й таких його складових, як перфекціонізм, орієнтований на інших (ПОІ), та соціально приписаний перфекціонізм (СПІ). Рівні адаптивності, організованості, орієнтованого на себе перфекціонізму або змінювались стохастично, або залишались без змін.

Результати розрахунків L-критерію Пейджа для кожної характеристики актуалізаційної складової наведено у таблиці 3. Як бачимо, значущі зміни відбулись у трьох з шести досліджуваних характеристик актуалізаційної складової: у рівні мотивації отримання знань, рівні внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації навчально-професійної діяльності. Рівень загальної учбової мотивації, рівні мотивації оволодіння професією та отримання диплому, рівень зовнішньої негативної мотивації або змінювались стохастично, або залишались без змін.

Таблиця 3

Динаміка змін показників актуалізаційної складової мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів

Характеристика	L	Динаміка від курсу до курсу
Рівень загальної учбової мотивації	490	–
Мотивація отримання знань	496*	III > IV > II
Мотивація оволодіння професією	487	–
Мотивація отримання диплому	487	–
Внутрішня мотивація	1034,5*	I > IV > III > II
Зовнішня позитивна мотивація	1045**	I > IV > III > II
Зовнішня негативна мотивація	1025	

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Графічно динаміка змін у мобілізаційній та актуалізаційній складових мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів представлена на рис. 2.

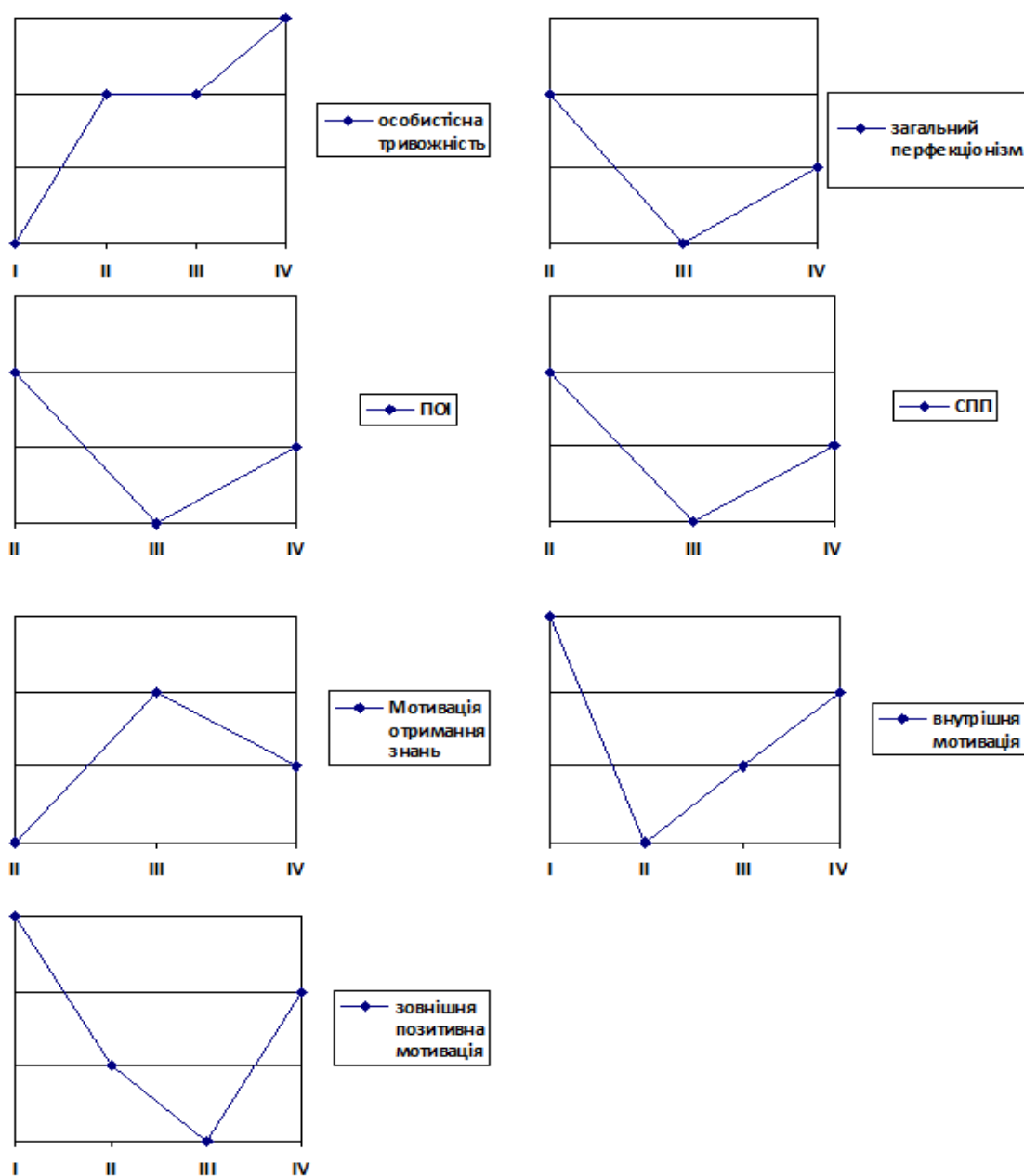

Рис. 2. Динаміка змін мобілізаційної та актуалізаційної складових мотиваційної сфери особистості студентів-психологів

Як видно з графіків, рівень особистісної тривожності зріс з першого по другий курс, з другого по третій залишався стабільним та знов почав зростати до четвертого курсу. Рівень загального перфекціонізму, як і рівень перфекціонізму, орієнтованого на інших, та соціально приписаного перфекціонізму з другого по третій курс відчутно знизився та дещо підвищився на четвертому. В цей же час рівень мотивації пізнання максимально збільшився на третьому курсі і знизився на четвертому. Рівень внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності дуже знизився з першого до другого курсу і потім зростав до четвертого, але навіть на четвертому не досяг рівня першого курсу; рівень зовнішньої позитивної мотива-

ції знижувався з першого по третій курс і дещо зріс на четвертому. Загалом, з першого по четвертий курс знижувались рівні усіх характеристик мобілізаційної та актуалізаційної складових мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів, окрім рівня особистісної тривожності та мотивації отримання знань, які зростали.

Аналіз відсоткових співвідношень кількості студентів, у яких не відбувалось змін у рівнях досліджуваних характеристик мобілізаційної та актуалізаційної складової мотиваційної сфери особистості упродовж чотирьох років чи відбулися відчутні зміни у той чи інший бік, дав наступні результати.

За чотири роки у 42,5 % студентів не відбулось відчутних (± 10 % можливих балів) змін адаптивності, у 40 % досліджуваних рівень адаптивності навіть знизився, і лише у 17,5 % студентів-психологів адаптивність зростає. Середній рівень особистісної тривожності у досліджуваних студентів дещо змінювався (43,35 балів на I курсі, 44,92 балів на II курсі, 44,90 балів на III курсі, 45,83 балів на IV курсі). Впродовж чотирьох років у 52,5 % студентів-психологів не відбулось відчутних змін рівня особистісної тривожності, у 32,5 % досліджуваних він збільшився, і лише у 15 % майбутніх психологів особистісна тривожність зменшилась. Слід зазначити, що під час навчання студенти-психологи беруть участь у багатьох тренінгах, виконують певні психологічні вправи, значна частина яких спрямована на зниження особистісної тривожності. Проте результати дослідження вказують на протилежні зміни – тривожність, хоч і не дуже сильно, однак зростає. Що стосується організованості, то в одних студентів організованість не змінювалась (37,5 %), у інших зростала (32,5 %), у деякого зменшувалась (30 %). Більш детальний аналіз динаміки перфекціонізму дав наступні результати. Середній рівень загального перфекціонізму у досліджуваних студентів відчутно змінювався (180,08 балів на II курсі, 164,93 балів на III курсі, 175,15 балів на IV курсі).

Середні рівні окремих субшкал перфекціонізму представлені наступним чином:

- перфекціонізм, орієнтований на себе – 66,33 балів на II курсі, 65,13 балів на III курсі, 65,83 балів на IV курсі;
- перфекціонізм, орієнтований на інших – 57,6 балів на II курсі, 50,9 балів на III курсі, 56,15 балів на IV курсі;
- соціально приписаний перфекціонізм – 56,15 балів на II курсі, 48,9 балів на III курсі, 53,18 балів на IV курсі.

Як видно з представлених вище результатів, орієнтований на себе перфекціонізм не змінювався, зміни відбувались у складових перфекціонізму, зумовлених зовнішніми впливами (перфекціонізм, орієнтований на інших, та соціально приписаний перфекціонізм).

З другого по четвертий курс відсоток студентів із низьким рівнем перфекціонізму збільшується (з 20 % до 35 %), в той час, як відбувається зниження відсотку із середнім (з 52,5 % до 42,5 %) та високим (з 27,5 % до 22,5 %) рівнями. До речі, на «найбільш проблемному» III курсі (коли, як відмічають викладачі, у більшості студентів відбувається спад навчальної активності) частка досліджуваних із низьким рівнем перфекціонізму складала 47,5 %. Перфекціонізм як показник мобілізаційної складової мотиваційної сфери особистості є досить стабільним, і його зміни свідчать про вплив певних потужних зовнішніх факторів. У нашому випадку це, скоріш за все, умови навчального процесу. Зниження рівня перфекціонізму нижче норми не є позитивним, тому що низький рівень перфек-

ціонізму виявляється у поверхневому ставленні до виконуваної діяльності та, як наслідок, її низькій якості.

За чотири роки у 80 % студентів не відбулось відчутних змін внутрішньої мотивації (зміни менше, ніж $\pm 10\%$ можливих балів), у 15 % вона збільшилась, у 5 % зменшилась. Щодо зовнішньої позитивної мотивації – у 77,5 % студентів не відбулось відчутних змін, у 2,5 % вона збільшилась, у 20 % зменшилась; щодо зовнішньої негативної мотивації картина дещо інша – у 45 % студентів не відбулось відчутних змін, у 20 % вона збільшилась, у 35 % зменшилась. Вище наведені відсотки показали, що найбільш динамічною виявилась зовнішня негативна мотивація.

Аналіз динаміки змін реалізаційної складової мотиваційної сфери особистості студентів-психологів, що відбувались упродовж чотирьох років, шляхом обчислення L-критерію Пейджа для величин вимірних характеристик (рівень інтернальності локусу контролю, рівень мотивації досягнення успіху, рівень мотивації уникнення невдач, ранги термінальних та інструментальних цінностей) дав наступні результати.

Результати розрахунків L-критерію Пейджа для рівня інтернальності локусу контролю, рівня мотивації досягнення успіху та рівня мотивації уникнення невдач подано у таблиці 4.

Таблиця 4

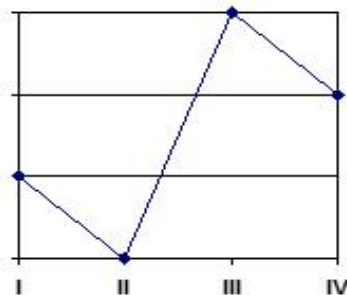
Динаміка змін показників реалізаційної складової мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів

Характеристика	L	Динаміка від курсу до курсу
Інтернальність локусу контролю	1017,5	
Мотивація досягнення успіху	1017,5	
Мотивація уникнення невдач	1054**	III > IV > I > II

** – $p \leq 0,01$

Як бачимо, для змін у рівні інтернальності локусу контролю та рівні мотивації досягнення успіху $L = 1017,5$, що означає відсутність суттєвих змін. Для змін у рівні мотивації уникнення невдач $L = 1054$, рівень значущості $p = 0,01$, що свідчить про наявність суттєвих змін.

Графічно динаміка змін рівня мотивації уникнення невдач представлена на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка змін рівня мотивації уникнення невдач

Представлений графік наочно демонструє, що рівень мотивації уникнення невдач знижується з першого до другого курсу, після чого сильно під-

вищується до третього курсу і дещо знижується на четвертому курсі. Загалом від першого до четвертого курсу рівень мотивації уникнення невдач суттєво зростає. Аналіз відсоткових співвідношень кількості студентів, у яких відбувались чи не відбувались зміни: у 42,5 % досліджуваних рівень мотивації уникнення невдач суттєво (більше, ніж ± 10 % можливих балів) не змінюється, в той час як у 37,5 % студентів він зростає, і лише у 20 % зменшується.

При цьому здійснений кореляційний аналіз виявив наявність достатньо сильної кореляції між рівнем адаптивності і рівнем особистісної тривожності ($r = -0,47$); між рівнем адаптивності та рівнем організованості ($r = 0,43$); між рівнем загального перфекціонізму і прагненням до успіху ($r = 0,41$); між рівнем організованості і прагненням до успіху ($r = 0,39$); між рівнем адаптивності і прагненням до успіху ($r = 0,32$); між рівнем інтернальності локусу контролю і рівнем організованості ($r = 0,32$); між рівнем інтернальності локусу контролю і загальним рівнем учбової мотивації ($r = 0,31$); між рівнем інтернальності локусу контролю і рівнем особистісної тривожності ($r = -0,29$); між загальним рівнем учбової мотивації і рівнем організованості ($r = 0,27$) [9].

Далі розглянемо динаміку ціннісних орієнтацій майбутніх психологів упродовж чотирьох років навчання. Результати розрахунків L-критерію Пейджа для кожної з термінальних цінностей наведено у таблиці 5.

Таблиця 5

Динаміка змін термінальних цінностей майбутніх психологів

Цінність	L	Динаміка від курсу до курсу
Активне діяльне життя	1025,5	–
Життєва мудрість	1028,5	–
Здоров'я	1045**	III > I > II > IV
Цікава робота	1034*	IV > II > III > I
Краса природи і мистецтва	1022	–
Любов	1022,5	–
Матеріально забезпечене життя	1020	–
Наявність хороших і вірних друзів	1007	–
Суспільне визнання	1031*	II > I > IV > III
Пізнання	1054**	IV > III > II > I
Продуктивне життя	1024,5	–
Розвиток	1039*	II > I > III > IV
Розваги	1010,5	–
Свобода	1042*	I = II > III = IV
Щасливе сімейне життя	1021,5	–
Щастя інших	1029	–
Творчість	1028,5	–
Впевненість у собі	1019,5	–

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Згідно вище наведених даних значущі зміни відбулись у рангах шести з 18 термінальних цінностей: зміни відбулись у рангах цінностей «здоров'я», «цікава робота», «суспільне визнання», «пізнання», «розвиток», «свобода». Ранги інших термінальних цінностей («активне діяльне життя», «життєва мудрість», «краса природи і мистецтва», «любов», «матеріально забезпечене життя», «наявність хороших і вірних друзів», «продуктивне життя», «розваги», «щасливе сімейне життя», «щастя інших», «творчість», «впевненість у собі») або не змінювались, або змінювались стохастично.

Графічно динаміка змін термінальних цінностей представлена на рис. 4 (на осі *x* відкладено курс: I – I-й курс, II – II-й курс тощо).

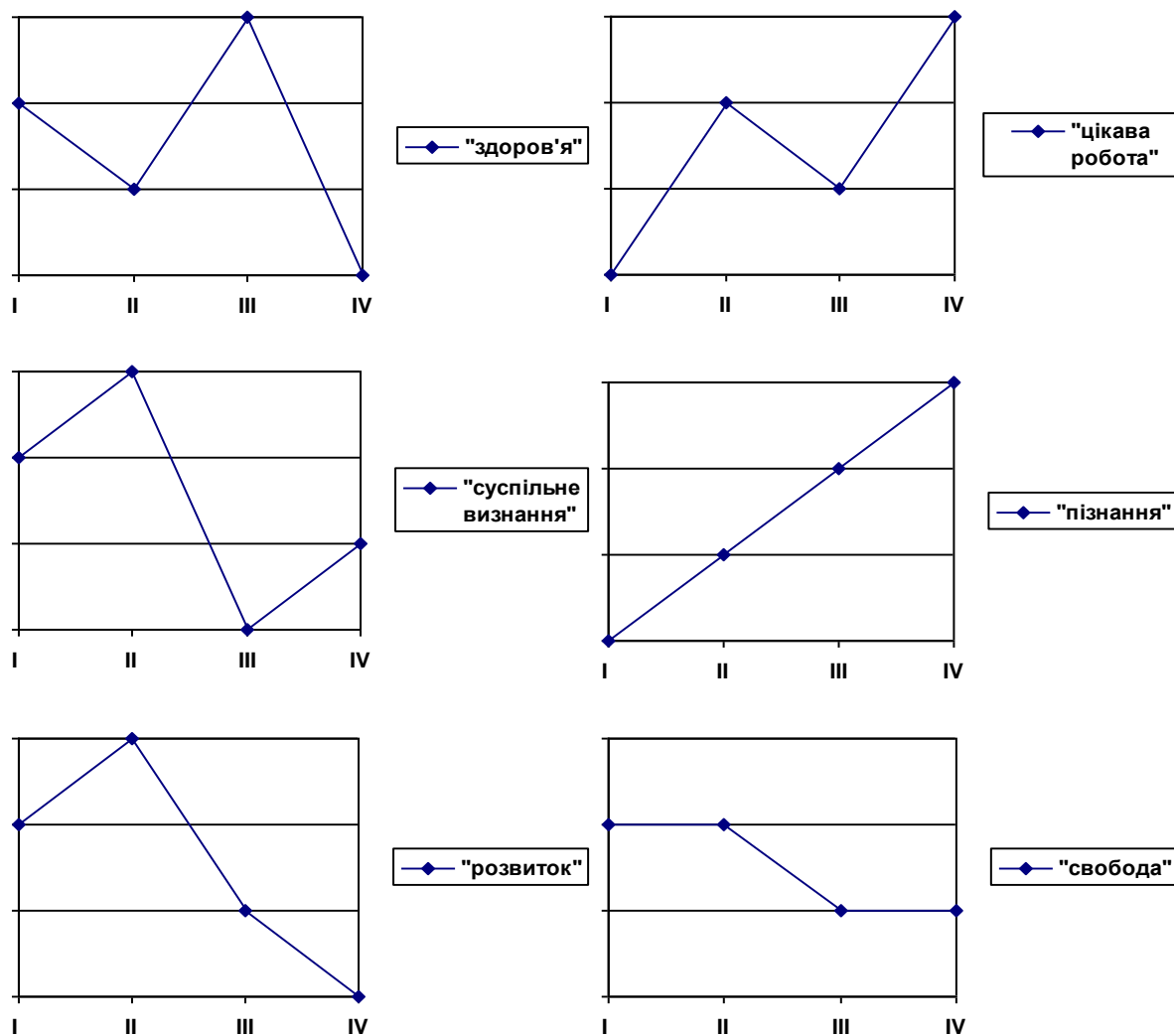

Рис. 4. Динаміка змін термінальних цінностей студентів-психологів

Як видно з графіків, у системі ціннісних орієнтацій студентів ранг цінності «здоров'я» з першого по другий курс дещо знижується, на третьому курсі він стає максимально високим, а до четвертого курсу знову падає і навіть стає нижчим, ніж на другому – тобто, на третьому курсі студенти найбільше переймаються проблемами здоров'ям. Ранг цінності «цікава робота» є мінімальним на першому курсі, а на четвертому стає максимальним, що досить логічно – студент все більше поринає у світ професії. Цінність «суспільне визнання» найбільші ранги має на другому та першому курсах, а

на четвертому та, особливо, третьому – найнижчі. Ранг цінності «пізнання» стабільно зростає упродовж навчання, але і на четвертому курсі пізнання не виходить на головні позиції у системі ціннісних орієнтацій (на другому курсі «пізнання» навіть знаходиться у розряді цінностей, що відкидаються). Ранг цінності «розвиток», дещо підвищившись на другому курсі, стабільно знижується до четвертого. Цінність «свобода» у студентів-психологів на III-му та IV-му курсах має нижчі ранги, ніж на I-му та II-му. Загалом, з першого по четвертий курс ранги цінностей «цікава робота» та «пізнання» підвищуються, а цінностей «здоров'я», «суспільне визнання», «розвиток», «свобода» – знижуються.

Результати розрахунків L-критерію Пейджа для кожної з інструментальних цінностей наведено у таблиці 6.

Таблиця 6

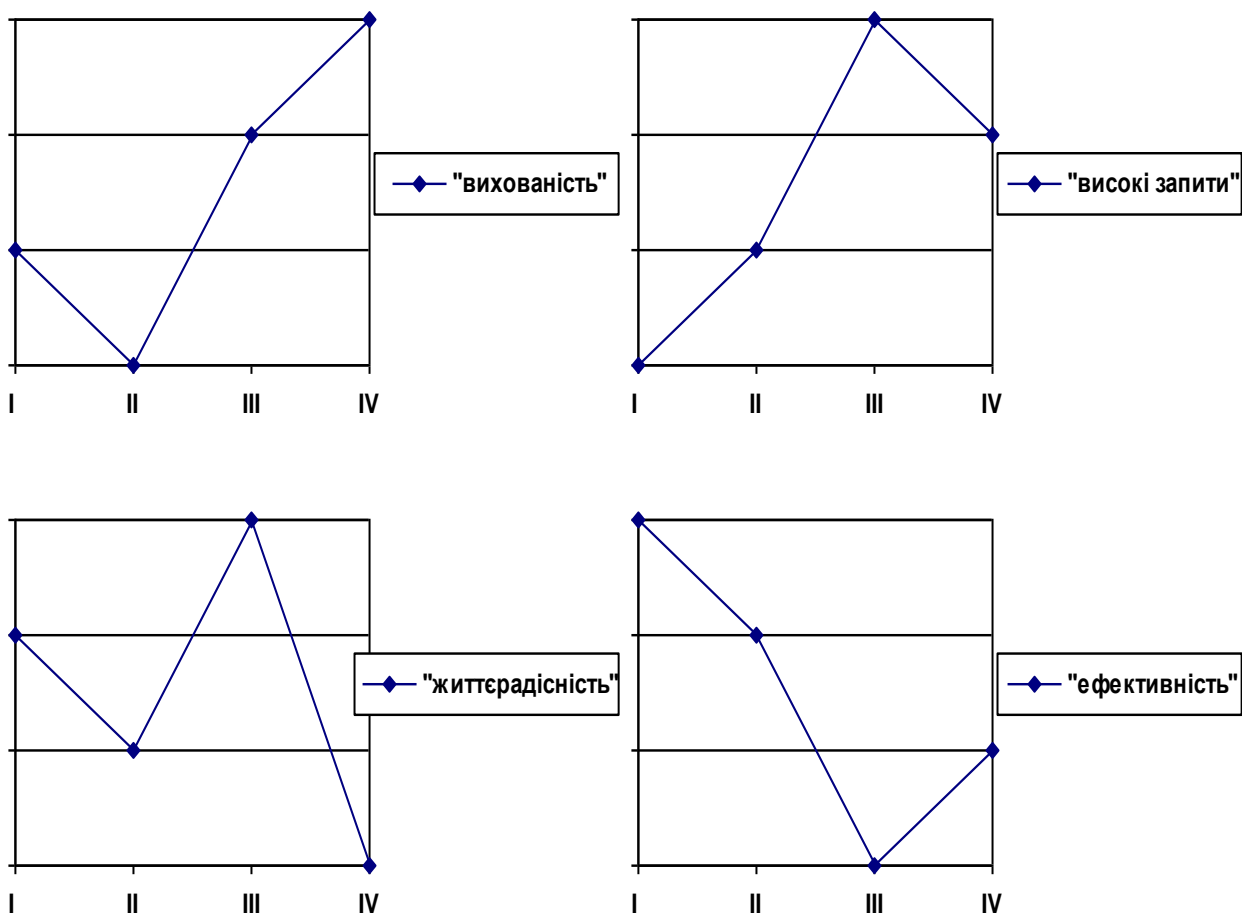
Динаміка змін інструментальних цінностей майбутніх психологів

Цінність	L	Динаміка від курсу до курсу
Акуратність	1024,5	–
Вихованість	1040,5*	IV > III > I
Високі запити	1032,5*	III > IV > I
Життєрадісність	1038*	III > I > II
Старанність	1030,5	–
Незалежність	1025,5	–
Непримиримість до недоліків	1021,5	–
Освіченість	1016,5	–
Відповідальність	1011,5	–
Раціоналізм	1006,5	–
Самоконтроль	1026,5	–
Сміливість	1020	–
Тверда воля	1012	–
Терпимість	1029	–
Широта поглядів	1026,5	–
Чесність	1012,5	–
Ефективність у справах	1041,5*	I > II > IV
Чуйність	1021	–

* – $p \leq 0,05$

З таблиці видно, що суттєві зміни відбулись лише у рангах чотирьох інструментальних цінностей («вихованість», «високі запити», «життєрадісність», «ефективність у справах»), у рангах інших інструментальних цінностей статистично значущі зміни не відбувались.

Динаміка інструментальних цінностей графічно представлена на рис. 5.

Рис. 5. Динаміка змін інструментальних цінностей студентів-психологів

Ранг інструментальної цінності «вихованість», знизившись з першого до другого курсу, далі стабільно зростає. Ранг цінності «високі запити» зростає з першого по третій курс, а потім дещо знижується на четвертому. Ранг цінності «життєрадісність» найвищий на третьому курсі, а на четвертому – найнижчий. Ранг цінності «ефективність» знижується з першого по третій курс і дещо зростає до четвертого. Загалом, ранги цінностей «вихованість», «високі запити» з першого по четвертий курс зростають, а ранги цінностей «життєрадісність» та «ефективність» знижуються.

В цілому значимі зміни відбулись лише у 10 з 36 цінностей. Ранги всіх інших цінностей або залишались константними, або змінювались стохастично, без помітного зв'язку зі змінною «час / курс навчання в університеті».

Отримані дані щодо динаміки змін ціннісних орієнтацій студентів-психологів узгоджуються з висновками Г. К. Радчук стосовно ціннісно-сміслової сфери сучасного студентства: «...виявлена індивідуалізація ціннісних орієнтацій студентів, що пояснюється підвищенням ролі цінностей автентичного людського існування і зниженням орієнтації на цінності окремих людських спільнот; <...> загальна динаміка сенсожиттєвих орієнтацій студентів».

нтів у процесі вищої професійної освіти вказує на два кризові періоди: другого року навчання, що пов'язана з істотним зниженням усіх показників, та випускного курсу, що проявляється у значущому зниженні показників загальної осмисленості життя, майбутнього та локусу контролю Я; у третини студентів актуальний смисловий стан характеризується десинхронізацією всіх темпоральних локусів, що проявляється у нездатності сформулювати життєві цілі, дезорієнтованості щодо свого майбутнього». Далі Г. К. Радчук відмічає, що «стихійне ціннісно-смислове становлення студентської молоді мало пов'язане з їх особистісним досвідом, який набувається в учіннево-професійній діяльності, що вказує на існування суперечності між декларованими і реальними цінностями майбутніх фахівців» [8, с. 332].

Особливості реалізаційної складової мотиваційної сфери особистості студентів-психологів, виявлені у нашому дослідженні, фактично співпадають з тенденціями аксіогенезу, описаними у дослідженні Г. К. Радчук [8].

Висновки. Отже, в цілому можна визначити динаміку показників мотиваційної сфери майбутніх психологів наступним чином. Було виявлено певну стабільність структури емоційної спрямованості студентів-психологів упродовж навчання. Відчутні зміни відбулись у рангах лише п'яти типів емоцій з десяти (праксичних, естетичних, гедоністичних, пугнічних та глоричних). Зокрема, з першого по четвертий курс ранг праксичних та естетичних емоцій знижується, а ранг гедоністичних, пугнічних і глоричних – підвищується. Динаміка показників мобілізаційної складової мотиваційної сфери наступна: протягом навчання рівень адаптивності не зростає, а навпаки, у деяких студентів-психологів знижується; рівень особистісної тривожності – на рівні вище середнього, при цьому виявлено значущу тенденцію зростання з першого до четвертого курсу; більшість студентів мають низький рівень організованості, який залишається без суттєвих змін упродовж чотирьох років навчання; у майбутніх психологів виявлено середній рівень як загального перфекціонізму, так і окремих його складових, при цьому виявлено статистично значуще зниження рівня перфекціонізму на третьому курсі. В актуалізаційній складовій мотиваційної сфери у студентів-психологів зафіксовано статистично значуще зниження рівня внутрішньої мотивації з першого по другий курс, а також зниження рівня зовнішньої позитивної мотивації з першого по третій курс. Для динаміки показників реалізаційної складової мотиваційної сфери студентів-психологів характерними є такі особливості: переважна більшість майбутніх психологів має інтернальний локус контролю, який упродовж чотирьох років навчання залишається стабільним; рівень мотивації уникнення невдач загалом від першого до четвертого курсу суттєво зростає; з першого по четвертий курс ранги термінальних цінностей «цікава робота» та «пізнання» підвищуються, а цінностей «здоров'я», «суспільне визнання», «розвиток», «свобода» – знижуються; ранги інструментальних цінностей «вихованість», «високі запити» з першого по четвертий курс зростають, а ранги цінностей «життєрадісність» та «ефективність» знижуються.

Перспективи подальших досліджень. Виявлені особливості динаміки змін показників мотиваційної сфери студентів-психологів можуть стати психологічним обґрунтуванням для розробки освітніх програм підготовки фахівців з психології, змістового їх наповнення, сприяти пошуку оптимальних форм, методів освітньої діяльності та надійних критеріїв оцінки ефективності

освітніх технологій професійної підготовки. Вивчення динаміки показників мотиваційної сфери особистості може стати підґрунтям для здійснення порівняльного аналізу становлення особистості студента у процесі здобуття вищої освіти з метою виявлення загальних закономірностей вікового та професійного розвитку різних сфер особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горкавий В. К., Ярова В. В. Математична статистика / Володимир Кузьмич Горкавий, Валентина Василівна Ярова. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 384 с.
2. Подшивайлов Ф. М. Динаміка емоційної спрямованості як показника мотиваційної сфери майбутніх психологів (на матеріалі лонгітюдного дослідження) / Федір Михайлович Подшивайлов // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2015. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 21. – С. 276–284.
3. Подшивайлов Ф. М. Динаміка рівня мотивації уникнення невдач студентами-психологами упродовж навчання (результати лонгітюдного дослідження) / Ф. М. Подшивайлов // Актуальні проблеми практичної психології : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 листопада 2014 року) / заг. ред. В. М. Поліщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 109–112.
4. Подшивайлов Ф. М. Динаміка ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості студента (на матеріалі лонгітюдного дослідження) / Федір Подшивайлов // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія». – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск 35. – С. 177–190.
5. Подшивайлов Ф. М. Теоретичне обґрунтування моделі мотиваційної сфери особистості / Федір Михайлович Подшивайлов // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2017. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 23. – С. 248–263.
6. Подшивайлов Ф. М. Теоретико-методологічні засади визначення поняття мотиваційної сфери особистості / Федір Михайлович Подшивайлов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 10 (41). – С. 19–23.
7. Подшивайлова Л. І. Аксиоматичний підхід як засіб подолання понятійної невизначеності у психології / Л. І. Подшивайлова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Серія «Психологічні науки». – Т. 2. – Вип. 5. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. – С. 229–233.
8. Радчук Г. К. Аксиопсихологія вищої школи : монографія / Г. К. Радчук. – Видання друге, розширене і перероблене. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 380 с.
9. Сергєєнкова О., Подшивайлов Ф., Подшивайлова Л. Аналіз кореляційних зв'язків показників мотиваційної сфери особистості / Оксана Сергєєнкова, Федір Подшивайлов, Лідія Подшивайлова // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика : збірник наукових праць / В. В. Камишин (головний редактор) та інші. – Випуск 2 (19). – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2017. – С. 57–67.
10. Page E. B. Ordered hypotheses for multiple treatments: a significance test for linear ranks / E. B. Page // Journal of the American statistical association. – 1963. – Vol. 58. – № 301. – P. 216–230.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Horkavyyi V. K., Yarova V. V. Matematychna statystyka / Volodymyr Kuzmych Horkavyyi, Valentyna Vasylyivna Yarova. – K. : VD «Profesional», 2004. – 384 s.

2. *Podshyvailov F. M.* Dynamika emotsiinoi spriamovanosti yak pokaznyka motyvatsiinoi sfery maibutnikh psykholohiv (na materialii lonhitudnoho doslidzhennia) / Fedir Mykhailovych Podshyvailov // Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – K. : Vydavnytstvo «Feniks», 2015. – T. XII. Psykholohiia tvorchosti. – Vypusk 21. – S. 276–284.
3. *Podshyvailov F. M.* Dynamika rivnia motyvatsii unyknennia nevdach studentamy-psykholohamy uprodovzh navchannia (rezultaty lonhitudnoho doslidzhennia) / F. M. Podshyvailov // Aktualni problemy praktychnoi psykholohii : materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (6–7 lystopada 2014 roku) / zah. red. V. M. Polishchuk. – Hlukhiv : RVV HNPU im. O. Dovzhenka, 2014. – S. 109–112.
4. *Podshyvailov F.* Dynamika tsinnisnykh oriientsatsii yak skladovoi motyvatsiinoi sfery osobystosti studenta (na materialii lonhitudnoho doslidzhennia) / Fedir Podshyvailov // Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Psykhologhiia». – Drohobych : Vydavnychi viddil DDPU imeni Ivana Franka, 2015. – Vypusk 35. – S. 177–190.
5. *Podshyvailov F. M.* Teoretychne obgruntuvannia modeli motyvatsiinoi sfery osobystosti / Fedir Mykhailovych Podshyvailov // Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – K. : Vydavnytstvo «Feniks», 2017. – T. XII. Psykholohiia tvorchosti. – Vypusk 23. – S. 248–263.
6. *Podshyvailov F. M.* Teoretyko-metodolohichni zasady vyznachennia poniattia motyvatsiinoi sfery osobystosti / Fedir Mykhailovych Podshyvailov // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. – 2015. – № 10 (41). – S. 19–23.
7. *Podshyvailova L. I.* Aksiomatychnyi pidkhid yak zasib podolannia poniattiinoi nevyznachenosti u psykholohii / L. I. Podshyvailova // Naukovi visnyk Mykolaiv'skoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho : zbirnyk naukovykh prats / za red. S. D. Maksymenka, N. O. Yevdokymovoi. – Seriia «Psykhologhichni nauky». – T. 2. – Vyp. 5. – Mykolaiv : MDU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2010. – S. 229–233.
8. *Radchuk H. K.* Aksiopsykhologhiia vyshchoi shkoly : monohrafiia / H. K. Radchuk. – Vydannia druhe, rozshyrene i pereroblene. – Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2014. – 380 s.
9. *Serhieienkova O., Podshyvailov F., Podshyvailova L.* Analiz koreliatsiinykh zviazkiv pokaznykiv motyvatsiinoi sfery osobystosti / Oksana Serhieienkova, Fedir Podshyvailov, Lidiia Podshyvailova // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats / V. V. Kamyshyn (holovnyi redaktor) ta inshi. – Vypusk 2 (19). – Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, 2017. – S. 57–67.
10. *Page E. B.* Ordered hypotheses for multiple treatments: a significance test for linear ranks / E. B. Page // Journal of the American statistical association. – 1963. – Vol. 58. – № 301. – P. 216–230.

Podshyvailov F. M., Podshyvailova L. I. The dynamics of main indicators' changes of student-psychologists' motivational sphere (on results of longitudinal research). In the article the analysis of student-psychologists' motivational sphere longitudinal research results is represented. Main empiric indicators are researched: emotional orientation; adaptivity, personality anxiety, organization, perfectionism; academic motivation (scales are the «receive of knowledge», «become proficient in profession», «receive of diploma»), internal and external motivation; control localization, achievement motivation (aspiration for success, avoidance of failures), values orientations. The dynamics of these gauges changes has next features. The substantial changes in an emotional orientation are in the ranks of five (from ten) emotions types, in particular, from the first to the fourth course the ranks of praxic and aesthetic emotions are reduced, and ranks of hedonistic, pugnatic and gloric emotions are risen. There is the substantial increase of personality anxiety level and avoidance of failures' motivation level to the fourth course; decrease of general

perfectionism level to the third course, decrease of internal motivation from the first to the second course, decrease of external positive motivation from the first to the third course. The organization level is stably low, the adaptivity level is reduce for most of students, the internal locus of control and the academic motivation remain without the substantial changes. From the first to the fourth course the ranks of terminal values «interesting work» and «cognition» are increase, and ranks of values «health», «public recognition», «development», «freedom» are decrease; the ranks of instrumental values «breeding», «high claims» are increase, and ranks of values «cheerfulness» and «efficiency» are decrease.

Key words: personality's motivational sphere, emotional orientation, adaptivity, personality anxiety, organization, perfectionism, academic motivation, internal and external motivation, control localization, achievement motivation, values orientations, longitudinal research.

Отримано 8.06.2018

УДК 159.923.2: 922

Пустовий Сергій Анатолійович

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Пустовий С. А. Методика формування психосемантичного змісту професійної свідомості майбутніх філологів. У статті обґрунтовано методологію формувального впливу на професійну свідомість студентів – майбутніх філологів. Методологія впливу реалізована з точки зору принципів системності, саморозвитку, принципу навчання дорослих та особистісного підходу. У розрізі трьох аспектів суб'єкт-діяльнісного підходу (мотиваційного, процесуального, рефлексивного) обґрунтовано мету, напрями, форми, методи та механізми формування професійної свідомості філологів. Інтегративний характер програми забезпечено використанням таких засобів, методів і прийомів навчання: лекції та психологічні практикуми, соціально-психологічний тренінг, дискусія, самонавчання, ігрові методи, логічні задачі і вправи.

Ключові слова: професійна свідомість, програма формування професійної свідомості..

Пустовой С. А. Методика формирования психосемантического содержания профессионального сознания будущих филологов. В статье обоснована методология формирующего воздействия на профессиональное сознание студентов – будущих филологов. Методология реализована с точки зрения принципов системности, саморазвития, принципа обучения взрослых и личностного подхода. В разрезе трех аспектов субъект-деятельностного подхода (мотивационного, процессуального, рефлексивного) обоснована цель, направления, формы, методы и механизмы формирования профессионального сознания филологов. Интегративный характер программы обеспечен использованием таких средств, методов и приемов обучения: лекции и психологические практикумы, социально-психологический тренинг, дискуссия, самообучения, игровые методы, логические задачи и упражнения.

Ключевые слова: профессиональное сознание, формирование профессионального сознания.

Вступ. Формування високорозвиненої професійної свідомості є однією з актуальних психологічних проблем становлення інтелектуальної сфери особистості майбутнього фахівця у процесі підготовки у закладах вищої осві-